

4. Büyük Petro

Bugün Büyük Petro hakkında konuşacağız. Rusya İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'yla birlikte dört imparatorluğun ortadan kalkmasından sonra varlığını devam ettirdi. Rus İmparatorluğu varlığını sürdürdü; farklı bir biçime girip Sovyet İmparatorluğu'na dönüşerek varlığını devam ettirdi. Böyle bir şey oldu. 1991-1992 yıllarında Sovyetler Birliği'nin sona ermesiyle, Sovyet İmparatorluğu dağıldı; Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasından sonra bugün dünyada ayakta kalan tek imparatorluk herhalde Amerika Birleşik Devletleri; resmi olarak öyle olmasa da bir imparatorluk; dünyanın her tarafında askeri üsleri olan bir tür imparatorluk.

Yani imparatorlukların yükselişi ve düşüşü bu dersin konusu. Rusya İmparatorluğu, Muscovy Devleti halihazırda oldukça genişlemişti; ama gerçek büyümeyi Büyük Petro ile sağladı. Bu iri adam topraklarını inanılmaz şekilde genişletti. Muscovy, 1230larda Kiev'i yakıp yıkarak ele geçirip sonra, şimdi Ukrayna olan, Rusya'ya doluşan Moğollara haraç veren devletlerden bir tanesiydi. Muscovy prenslikle yönetilen bir ülkeydi. Zamanla genişleyip Güney Ural Dağları'na ve Hazar Denizi'ne ulaştı sonra da hanedanlıkla yönetilen bir devlet haline dönüştü. Ama yine de Muscovy, oldukça geniş bir ülke olan Polanya-Litvanya devletler topluluğuna kıyasla—hem bu devletle mücadele içindeydi hem de oradan gelen etkilere maruzdu—daha önemsizdi.

Büyük Petro, Muscovy'nin genişlemesine engel teşkil eden İsveç—kitapta da anlattığım gibi İsveç'i 1709 yılında Poltava'da mağlup etti—Polanya ve Osmanlı Türkleri gibi komşularını geri çekilmek zorunda bıraktı. Büyük Petro ülkesinin topraklarını Avrupa sıra dağları boyunca Hazar Denizi kıyılarına kadar Türklerin aleyhine genişletti. Tüm varisleri gibi o da Avrupa ile Asya arasında köprü olup Karadeniz'e geçiş sağlayan Boğazların kontrolünü ona verecek olan Türklerin başkenti olan İstanbul'u fethetmeyi hayal etti.

Bütün bunlar önemli çünkü bu olayla bugünlerde Gürcistan'da yaşanan sorunların da kaynağında yatıyor. Bu çok ama çok hassas bir durum çünkü bugün büyük bir güç olan Amerika Birleşik Devletleri tutarsızca Kosova'nın bağımsızlığını savunuyor—ki bence de bağımsız olmalı—küçük bir çocukken Kosova'da Pec'e göçümü hatırlıyorum—Kosova'nın bağımsız olması gerektiğini ve Sırbistan'ın bölgesel bir parçası olan buranın bağımsız olması gerektiği fikrine saygı duymamak biraz güç. Kosova'nın bağımsız olması gerektiğine katılıyorum. Tibet'in bağımsız olması gerektiği iddia edecek olursanız ona da katılıyorum. Bunlardan sonra geriye dönüp Gürcistan'daki insanların—ki hepsi Gürcü değil—Kosova'dakilerle aynı haklara sahip olamayacağını iddia etmek gülünç olur. Bu konunun basın tarafından ele alınışı tamamen iki yüzlüce ve çok tuhaf.

Bu açtığımız küçük parantezin esbabı mucibesi Karadeniz'in hâlâ büyük öneme sahip olduğunu vurgulamak. Büyük Petro, Karadeniz'e bu girişi sağlayıp nihayetinde İstanbul Boğazı'nı kontrol altına almaya çalışan ilk Rus çarıydı. Büyük Katerina—bunların hepsi kendilerine “Büyük” denmesinden çok hoşlanıyor—bunu genel politikasının önemli bir parçası yapıyor ama hiç bir zaman başaramıyor. On dokuzuncu yüzyılda Rus çarları bunu başarmaya çalışıyor. Petro'nun yeni donanması—yapımına bizatihi nezaret ettiği ve azıcık da olsa kendisinin de katıldığı bu yeni donanma hakkında sonra konuşacağız—1698 yılında Don Nehri'nde aşağıya doğru yol alıyor ve Azov Nehri'ndeki Türklerin Azov limanını ele geçiriyor. Bu onlara Karadeniz için bir giriş yolu sağlıyor. Ama daha sonra geriye çekilmek zorunda kalıyorlar. Kaybediyorlar ve başarısız bir savaştan sonra Azov'u Türklere geri vermek zorunda kalıyorlar. Böylece Büyük Petro, Rus İmparatorluğu'nun sınırlarını bayağı bir genişletmesine rağmen Karadeniz için bir çıkış noktası elde etmeyi başaramıyor. Ama ne

değişiyor, bu savaş yani Poltova ne ifade ediyor, o zamana kadar Rusya'nın Avrupa meselelerindeki yeri yok denecek kadar azdı. Hep söylenen bir şey var; eğer teveccüh gösterip okuyacak olursanız bu hikaye kitapta da var; XIV. Louis'nin dışişleri bakanına eşdeğer bir temsilcisi Rus çarına resmi bir mektup gönderiyor—XIV. Louis olmayabilir ama bu adamlardan bir tanesi işte—on iki yıldır ölü olan bir çara mektup gönderiyor. Rusya bu kadar uzaktı. Büyük güçlerin aklında olan bir yer değil. Ama Petro'nun zaferlerinden birinin ardından Viyana'daki Rus elçisi Petro'nun bu zaferinden sonra halkın daha önce İsveç'ten nasıl korkuyorsa şimdi de çardan öyle korkmaya başladıklarını rapor ediyor.

Bizim için İsveç'den korkmak ne anlama geliyor anlamak güç bir şey. Bu korku, Otuz Yıl Savaşları sırasında Gustavus Adolphus'dan kaynaklanan bu korku, 1709'daki Poltova Savaşı'na kadar İsveç'in kıta Avrupası'nın işlerine son kez bulaşmasıydı. Petro'nun yaptığı gibi, kıta dışında topraklarını genişleten hiçbir Avrupa devleti, özellikle İspanya ve İngiltere'yi düşünecek olursanız, imparatorluğuna karada bu kadar fazla toprak ekleyemiyor. 1620 ve 1740 yılları arasında Rusya İmparatorluğu'nun toprakları 3,5 milyon kilometre kareden 9,5 milyon kilometre kareye genişliyor. Şimdilik, emin olmak için kuzeyin en uç bölgelerinde Sibiry'a da bu imparatorluk birkaç ticaret merkezinden ibaret bir yerd; Rusya'nın önce Moskova sonra da St. Petersburg'daki siyasi gücünün benzerini buralarda tam olarak hissettirmesi çok uzun zaman aldı. Bunun sebepleriyle ilgili olarak birazdan konuşacağız.

Ama herşeye rağmen Büyük Petro uzun vadede Avrupa meseleleri üzerinde büyük etkiye sahip olacak bu devasa imparatorluğu yaratıyor. Çünkü en nihayetinde Avrupa Rusyası Avrupa'nın bir parçası ve Asya'daki gelişmeler üzerinde de büyük bir etkiye sahip olacak. 1904-1905 yıllarında Rusya'nın kaybettiği Rus-Japon Savaşı'na bakın. Bu daha sonra göreceğimiz gibi Rusya'da devrimci siyasetin gelişiminde dönüm noktası sayılacak bir olay. Büyük Petro'ya gelince! Eskiden dostum Paul Bushkovitch'e gelip bir ders vermesini rica ediyordum sonra bu konu o kadar ilgimi çekti ki kendim biraz okuma yaptım. Lindsey Hughes ve başka bazı arkadaşlar geçen dönem bir okuma listesi hazırladı. [Büyük Petro] bir çok açıdan öyle sempatik ve sıcak kanlı bir kişiliğe sahip değil; adam kendi çocuğu dahil insanların işkence edilmesini seyretmekten zevk alıyor; ama enteresan bir insan.

Yaptığı şeylerden bir tanesi, ki bu dersten çıkarılacak neon ışıklarıyla yazılacak bir nokta bu, hiçbir seküler etki altında kalmamış olan Rusya'yı Batı fikirlerine açmak olmuştur. Bu Büyük Petro'nun çok büyük öneme sahip dönüşüm sağlayan bir başarısıdır. Artık Boyarların şiddet dolu dünyasından çıkıyor. Boyarlar Rusya'nın soyluları; nasıl Junkerlar Prusya'nın soylularıysa. Boyarlar, B-O-Y-A-R, Rusyanın soyluları ve siyasetin en önemli unsurları. Petro babasının ikinci karısının ilk çocuğuydu; onun için ilk eşinin akrabalarının iktidar hırsları için potansiyel bir tehditdi. Annesi ve onun Boyarlar yani soylular arasındaki dostları 1689 yılında saltanat vekillerini alaşağı ettiler. Petro'nun iktidarı 1682'den 1725 yılında ölümüne değin sürdü.

Çara kimin halef olacağı konusunda katı kurallar yoktu. Esas olarak kanlı hesaplaşmaların olduğu çirkin bir aile içi taht kavgasıydı. Dışişleri bakanı yoktu. Boyarlardan oluşan danışma meclisi, yani soylular kurulu, esas itibarıyla bütün toplantılarını sarayın taht odasında yapıyordu. Daha sonra bu Duma olarak bilinecektir. Sonunda 1905 yılında II. Nikolas, Rusya'ya gerçek bir meclis, bir Duma kurulmasına rıza göstermeye mecbur bırakılacaktır. Sonra geri adım atıp, neredeyse bütün haklarını elinden alacak, sonra da Duma aynen geri gelecektir. Petro, Avrupa tarihinde kişiliğiyle ve hırsıyla büyük fark yaratan şahsiyetlerden bir tanesidir. Mutlakiyetçi bir hükümdardır. Aklına gelen her şeyi yapabilir. Reformlardan,

Rusya'nın Avrupa fikirlerine büyük ölçüde açılmasından bizzat kendisi sorumludur. Bu bizzat kendisinin yaptığı bir şeydir.

Henüz daha bir çocukken çok akıllıydı ve bilime büyük ilgisi vardı. Her zaman nesnelere nasıl çalıştığını bilmek isterdi. Usturloblara kafayı takmıştı; gemiciliğe de ilgi duyuyordu. Rusya'nın bir limanı yok. Gemicilikle ilgileniyor; gölde, göletlerde ve nehirlerde nasıl gemicilik yapılacağını öğreniyor. Aslında bir limanı var ama her zaman donmuş durumda. Seyahatları onun rasathaneler, müzeler, hastaneler ve botanik parklarıyla haşır neşir hale getiriyor. Parklara bayılıyor. Avrupa'ya tek başına yaptığı ilk gezide her tarafı dolaşüyor ve tüm botanik parkları ziyaret ediyor. Gördüğü şeylerin skeçlerini çiziyor. Her şeyin nasıl çalıştığını ve nasıl olduğunu sürekli çizip duruyor. Her türlü rasyonel düşünceye dair ortodoks dininin şüpheciliklerine karşı gelen kendine özgü bir entelektüel meraka sahip. Bu merakı sadece Rus Ortodoks Kilisesi'ni değil aynı zamanda Katolik Kilisesi'ni kapsıyor. Dostu Papa tarafından ateşte yakılacak kadar şanslı olan Galile'nin durumunu hatırlayın.

Matematik ve coğrafyaya, dolayısıyla haritalara ve harita yapımına ilgi duyuyordu. Ne yapıyor? Hakkında neredeyse yazılı hiçbir şey olmayan eski devlet yapısına el atıyor. Her şey ağızdan söylene söylene gelmiş. Rusya'yı Büyük Frederik ile, İsveç'le, Habsburgların Avusturyasıyla, İspanya'yla, Fransa'yla benzer bir çok yanı olan bir mutlakiyetçi Avrupa monarşisine dönüştürüyor. Sadece Avrupa mutlakiyetçiliğini taklit etmeye çalışmıyor aynı zamanda ticaretin zenginlik demek olduğunu ve zenginliğin Rusya halkının yaşam şartlarının iyileştirilmesi demek olduğunu düşünerek Rusya'yı ticarete açıyor. Bununla ilgili daha fazla şeyi birazdan söyleyeceğim. Rusya'yı askeri bir güç yapıyor. Aslında, en azından on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki anlamıyla tartışmasız bir modern askeri güç haline getiriyor; Rusya'ya Avrupa kültürü zerk ediyor.

Şimdi, bir ek not, ki bu özellikle okumanızda karşınıza tekrar gelecek, Rusya'da Batı etkisi konusundaki mutlakiyetçi katı tavır ile geleneksel yöntemlerle işleri yürütmenin doğru olduğunu iddia eden ve Slavofillerle özdeşleşmiş olan tavır arasında sürekli bir gerilim var. Batı yanlılarıyla olan bu gerilimler on dokuzuncu yüzyıldaki Rus entelektüel tarihine kadar süregeldi. Michigan Üniversitesi'ndeki büyük sınıfların birinde bir öğrenciyken—bu arada Bastır Mavi! Bu hafta sonu için gerçekten çok üzgünüm—dersimiz Rus entelektüel tarihiydi. Slavofiller i okurduk; Batıcıları okurduk; bu dersleri Arthur Mendel veriyordu. Bu insanların yazdıklarını okumak, Rusya'ya ne olacağını tartışan bu Batıcıları ve arada kalanların yazdıklarını okumak çok enteresandı. Pek çoğu on dokuzuncu yüzyılda Paris'ten yazıyorlardı. Bazıları muhteşem, tek kelimeyle muhteşem yazarlar. Bu tür bir entelektüel canlılık vardı.

Tartışma bugün çok önemli olan ama o zaman da önemli olan şu noktaya geldi; Rusya'ya özgün olup muhafaza edilmesi ve dış dünyaya kapalı olması gereken Rus ne var? Başka yerlerden gelen dinsel olmayan etkilere açık hale getirilmek suretiyle değiştirilmesi gereken Rus ne var? Gördüğümüz gibi bu, Rusya'ya özgün bir hikaye değil. Petro'ya dönecek olursak. Birileri onun 2.05 boyunda olduğunu ortaya çıkardı. Bu bayağı uzun bir boy. NBA standartlarına göre çok uzun değil. Büyük Frederik'i koruyan muhafızlara “Dev” deniyordu ve bu devler 1.80 boyundaydı. Fransa'da ortalama bir insan 1,60 veya 1,65 boyundaydı. Bir tür cüce olarak kabul edilen Napolyon gerçekte pek de öyle değildi. Sadece biraz iriceydi. Gittikçe irileşen bir ortalama yansıtıyordu. Fransa'daki pek çok insanın ortalama boyuna sahipti.

Büyük Petro, cüsseli bir adamdı; 2.05 boyunda. Aşırı küçük ellere, çok küçük ayaklara sahipti; bazen yürürken sendeleyip tökezliyordu; özellikle aşırı miktarda içtiğinde. Bir türlü

engelleyemediği garip yüz tikleri vardı. Büyük Petro’yu canlı gösteren bir belgesel bariz sebepler yüzünden yok. Onu Londra’daki şahşahalı partilerde kocaman kızarmış et parçalarını silip süpürürken gören insanlar, başını öne eğdirmek zorunda bırakan yüz tikleriyle ilgili yorumlar yapıyorlar. Bozuk şekilli bir alt dudağı vardı; konuşurken başı bazen sağa doğru sarsılıyordu. Daima sağa doğru hareket ediyordu. Herkesten fazlasıyla iriydi; insanlar buna pek şaşırıyordu çünkü fiziksel kusurların çok yaygın olduğu bir dönemdi. Nereye giderseniz gidin karşınıza ezik fakirliklerinin yanısıra doğanın bir çok açıdan hoyrat davrandığı insanlar çıkardı.

Ama Petro bir çardı ve mizaç olarak oldukça ürkütücü bir insandı; sinirli bir insandı bu da alarm verici bir hal alabilirdi. Ürkütücü olabilirdi. Cömertliği dillere destandı, acımasızlığı da öyle. 1698 ve 1699’da halka açık infazlarda birkaç kez celladı kenara itip baltayı kaptı ve pis işi kendisi yaptı yani birkaç kelleyi uçurdu. 1718’de korkunç şekilde işkence edilmiş birini canlı bıraktı ki biraz daha işkence yapılsın ve yavaş yavaş acı çekerek ölsün... Kendi yarattığı idari makamlardaki bütün bürokratlar ve bütün memurlar bu işkence faslına katılmak zorunda bırakıldı; bundan ibret alıp “benzer şeylere bulaşmasınlar”.

Unutmayın, bu birazdan göreceğimiz gibi öyle bir dönem ki, çar sürekli yollarda ve Rusya İmparatorluğu’nda mesafeler çok uzun. Moskova veya St. Petersburg’dan uzakta olduğu zaman, birilerinin hep biraraya gelip bir komplo kurma eğilimi vardı. Oğlu az sonra göreceğimiz gibi bu komplolardan birine bulaşmak gibi bir fikre kapıldı. Ama merhametli yanının ön plana çıktığı olaylar da olmadı değil. İhanet söz konusu olduğunda merhametli olması pek az olasıydı; bunun en iyi örneğini Alexis yani bahtsız oğlu gösterecektir. Bir şey çok bariz. O da şu; Büyük Petro bir çar olarak oynadığı rol ve çizdiği imaj konusunda büyük bir duygu kargaşası yaşıyordu. İkinci karısı Latviyalı bir köylü hizmetçiydi. Bu böyle bir şeyin olamayacağını düşünen Boyarları dehşete düşürmüştü. Eğer bir Russan her şeyden önce nasıl bir Latviyalıyla evlenebilirsin; hadi onun bıraktık nasıl sıradan halktan biriyle evlenebilirsin?

Yetenekliydi; onu giyinip kuşanırken, süslü püslü kıyafetler içinde çar rolüne bürünmüş olarak resmeden pek çok tablo var. Ama onu berbat bir şekilde giyilmiş olan ve ucundan ayak baş parmağı fırlamış botlarla, pintiliğini yansıtacak şekilde resmeden; kendi yamadığı söylenen çoraplarla ve 1709’daki Poltova Savaşı sırasında giydiği yıpranmış ve kafasını sıyrarak delip geçen bir kurşun deliğinin tamamladığı şapkayı giyerken gösteren resimlerin sayısı daha fazladır. Sıradan insanların ona eşlik etmesinden hoşlanırdı. Bu kalıcı bir özelliğiydi. Kendisini Rus halkıyla özdeş tutardı. Bununla ilgili ayrıntılara birazdan gireceğim. At arabalarından imtina ederdi. Yürümekten zevk alırdı. Kendisinden ve muhafızlarından daha iyi giyimli olan araba sürücülerini gönderip at arabasına binmezdi.

Akşam yemeklerinde özenle planlanmış oturma planlarını önemsemezdi. Masadan masaya geçer, ayakta yerd; sırt ağrısı olduğu için oturmayı pek sevmezdi, etrafta dolaşırdı. Uzun süre sabit duramazdı. Bir yerde kalması gerektiğinde, bildiğiniz, Moskova’nın kenar mahallerinde bulabileceğiniz türden basit ahşap köylü evinde kalmaktan hoşlanırdı. Moskova hakkında çok doğru şeylerden bir tanesi, şehrin dış mahallelerinde bu ahşap evlerde her türlü köylünün yirminci yüzyıla kadar yaşadığı gerçeğidir. Bundan hoşlanıyordu. Bu tür ahşap evlerde daha rahat uyuyabildiğini söylüyordu; belki de birbirlerine bağırarak ve birbirlerini öldürmek için komplolar kuran akrabalarını dinlediği büyük evde çok mutsuz geçen çocukluğundan dolayı böyleydi. Moskova’yı hiç sevmiyordu. Bununla ilgili birkaç dakika sonra daha fazla şey göreceğiz; bunda Moskova’nın çok büyük dini nüfuzunun rolü var; bu bir sebep; bunun yanında denizde bir liman arayışı da var; en nihayetinde St. Petersburg’u kuruyor.

Yurtdışına çıktığında, onun gibi tanınmış ziyaretçiler için ayrılmış olan gösterişli yerlerde kalmayı reddederdi. 1717 yılında Paris’de, Lindsey Hughes’in belirttiğine göre, Louvre Sarayı’nda kalmak yerine özel bir evde kalıyor. Müzenin yerinde büyük bir saray vardı; daha önce dediğim gibi burada XIV. Louis küçük bir çocukken yaşamıştı; sonra 1871’de yandı. Onun yerine gidip özel bir ev kir alıyor ve hemen uykuya dalıyor. Gemilerde uyumaya bayılırdı; dalgaların sallanışı uykusunu getiriyordu; bunu yapmaya bayılıyordu. Anlatılana göre köylülerin yediği lahana çorbası, yulaf lapası, hıyar turşusuyla birlikte et, jambon ve peynir yiyip, kara ekmekten mayalanan benim de tadına baktığım kvass denen bir tür içecek içermiş.

Yabancı yemeklere de kayıtsız değildi. Bir araştırmacı bir sipariş listesi bulmuş. Bu listeye göre 200 şişe Hermitage şarabı sipariş edilmiş. Hermitage, Drôme bölgesinin—burası bizim yaşadığımız yere çok da uzak olmayan Rhone nehrinin sol yakasında kalıyor—gerçekten harika ve şimdilerde korkunç bir şekilde fazla fiyatlanmış bir şarap. Gerçekten tam anlamıyla fiyat biçilemeyecek bir şarap. Hermitage, on yedinci ve on sekizinci yüzyılda sadece meraklılarının bildiği bir şarap, o zamandan beri de öyle. Lahana yemekten, sıradan insanlarla birlikte yemekten bahsediyoruz ama Hermitage bile dünyanın parasına mal oluyor. 200 güzel Hermitage şarap şişesi ısmarlıyor. İşte böyle! Keşke bu tür şeylere davet edilmiş olsaydım. Bunlar oldukça gayri resmi olaylardı. Efsaneye göre, büyük et parçalarını tutup, Yankee maçında sosuslu sandviç yer gibi kemirmeye başlanmış; bu arada diğer insanlar gösterişli kıyafetler içinde kafalarının üstünde uçuşan et ve sosun altında yemek yerlermiş, kendisi de ortalıkta eti kemirerek yiyip dolaşmış.

Brandenburglu Sofia Charlotte, bunun kim olduğu konusunda hiçbir fikrim yok ama sanırım sarayda dolaşan beleşçilerden birisi, şöyle yazıyor: “nasıl adam gibi yemek yeneceğinin öğretilmediği gün gibi açık”. Ama onun doğal hali ve gayri resmiliği hoşuna gidiyordu. Danimarka Kralı Frederik onu adap bilmeyen münasebetsiz biri olarak nitelendiriyor. Kılık değiştirmeyi seviyordu. Bu onun kendi oynadığı role dair kişisel bir çelişkiyi yansıtıyor; sıradan insanlarla düşüp kalkıyor, köylülerin pansiyonlarında kalıyor falan. Bir denizci gibi giyinmekten hoşlanırdı. Büyük gezilere çıktığı zaman hep yaptığı şeylerden bir tanesi sahte isim kullanmaktı; yani bir otele Bay ve Bayan John Smith olarak ismini kaydettirmek gibi bir şey. Sıradan bir insanın ismini alırdı. Otele kayıt yaptırdığında Büyük Petro veya her neyse diye kayıt olmazdı; kendisine ait olmayan bir isimle kaydolurdu. Bu durum kim olduğuyla ilgili yaşadığı kişisel çelişkilerle ve kendi ailesinde oynadığı rolün belirsizliğiyle açıklanabilir. Yani, rol yapmak hayatının bir parçası olmuştu.

Karamaşık kişiliğinin bir parçası olan bu süslü kıyafetler ve maskaralıklar kimliği konusunda bazı ipuçları veriyor. Onun portrelerine baktığımızda, çok çar-gibi duruyor. Sürekli resmedilen kraliyet mensubu insanlar gibi duruyor. 1697 yılında Peter Michaeloff adıyla Batı’ya gidiyor. Kendi hesap defterlerinde ne kadar para harcadığını dikkatli bir şekilde tutuyor. Pinti değildi; cimri değildi. Ama kraliyet harcamalarına, kişisel harcamalarına dikkat ediyor. Kendisine farklı isim ve ünvanlarla hitap ediyor; Kaptan Şu, Albay Bu; General Şu gibi. Gerçek kimliğini gelecek için falan saklamaya çalışmıyor. Kim olduğu çok açık. El yazısı uzmanlar tarafından takdir ediliyor. Ama rol yapmak devletin boyutlarına ulaşıyor.

Geçen gün bahsettim; hangi çerçevede hatırlamıyorum, en bilinen örnek sarhoşlar meclisi. Yakın arkadaşlarıyla birlikte bir tür sahte paralel hükümet kurmaca [oyunu]. Yakın arkadaşlarından oluşan bir kadrosu var; evet diyenler; bir sürü yeme içme falan. Kendi yasaları var; sahte anayasa gibi bir şey; esas olarak zil zurna sarhoş olmak gibi bazı adetleri var. Bu onun kim olduğuyla ilgili bölünmüş kişiliğinin bir parçası. Hughes haklıysa, bu onun

kişiliğinin, çar olmanın, şık giyinmekten, rol yapmaktan, gösterişli danslar yapmaktan, hiçbir işe yaramayan süslü püslü insanlarla düşüp kalkmaktan ibaret bir şey olmadığını söyleyen tarafı. Senden bekleneni yapmak zorundasın. O da bunu yapıyordu. Gücünü, dayanıklılığını, cesaretini ve akranlarınca gerçek eylem olarak takdir edilecek değerli eylemler sergilemek zorundasın.

Asla bir şeyi iyi yapamayan bir tip olan oğlunu sürekli uyarıyor; “Çok çalışmalısın” ya da “bir parça daha fazla çalışmalı ve yaptığımı daha fazla önem vermelisin. Askeri şeyleri şu andakiden daha fazla önemsemelisin. Bu benim sana söylediğim yapman gereken şeyler. Benim ne söylediğime kulak versen senin için iyi olur.” Bazen sadece rahatlamaya ihtiyacı olduğu için çok içip çok yerd. Çarlık yapmak yoğun bir işti. Sabah 4:00’de kalkıyordu. Herkesten önce ofisinde olması gerekiyordu. İnsanlar her işte olduğu gibi yeterince erken gelmeye dikkat etmeye başladılar. “Hava karardığında hala burada olduğumu fark ediyor mu?” Tabi ki, St. Petersburg’da hava kışın neredeyse öğlen saatinde karanlık olmaya başlıyor.

Her neyse, uygulamalı şeyleri seviyordu. İtfaiyeciliğe bayılıyordu. Havai fişekler, patlayıcılar, top atışına tutkusu vardı. Davul çalıyordu. Dans etmeyi ve dini şarkılar söylemeyi seviyordu. Rus Ortodoks ayinlerinde söylenen koro müziğini de seviyordu. Satranç oynamaktan ve bardo oynamaktan hoşlanıyordu. Halihazırda söylediğim gibi, matematiksel enstrümanları ve teleskopları da seviyordu. Gittiği her yere beraberinde bir teleskop götürürdü. Nasıl kullanılacağını biliyor, ne aradığını da biliyordu. Kürelere bayılıyordu. Neyin nerede olduğunu görmekten hoşlanıyordu. İnsanların oralarda ne olduğunu bilmedikleri Sibiry’a’nın bazı kısımlarının haritasının yapıldığını görmek istiyordu. Buraları Afrika’nın bazı kısımlarının 1880’lerden önceki hali gibi. Bu büyük boşlukları görüyorsunuz; çünkü hiç kimse henüz oralarda bulunmamış. Bu onun ilgisini çekiyordu. Hepsini kendi kendine öğrenmişti.

Eğer bir çarsanız öyle ihtişamlı bir okula gitmenize gerek yoktu; eğitimle çar olmak! Bütün bu tip insanların yaptığı gibi onların özel öğretmenleri var. Görebileceğiniz gibi yazım hataları yapıyordu. Rusça okuyamıyorum ama yazdığında yazım hataları yaptığını biliyorum. El yazısı berbattı. Kötü el yazısı tarihçilerin en büyük korkusu, kesinlikle öyle. Özel bir kütüphane kuruyor; orası sadece dinsel kitaplarla dolu değil. Kale tahkimatı, hidrolik, topçuluk, denizcilik ve gemi yapımıyla ilgili uygulama kitapları. Ama aynı zamanda dini müzik de söylüyordu. Pek çok dini kitap da vardı; dini çoşkunun malzemesi olan standart ayin metinleri ve daha fazla Rus Ortodoks geleneğindeki modern ilahiyat çalışmaları.

Çar olmak konusunda böyle bir duygu tezadı olmasına dair diğer bir nokta da şu; en güvendiği danışmanlarını sıradan halk arasından seçmeye özen gösteriyordu; onlara kraliyet bürokrasisinde belli bir süre harcadıktan sonra ünvan alma hakkını vermişti. Ama bazen çok sevdiği ama tamamen niteliksiz olan—askeri komutanlar iyi değildi—insanları tutup seçme eğilimi oluyordu. Aslında yaptığı şey, Rus mutlakiyetçiliğini, resmi kültürün neredeyse yüzde yüzünü temsil eden tamamen dinsel kültürden yani Peter-öncesi dönemi Rusyasının kültüründen koparmak. Rus kültürü tamamen dini bir kültürdü. Eğer Polonya’ya giderseniz, ben çok sık gidiyorum, daha önce dediğim gibi, Kopernik’in çalıştığı Krakow’a gidecek olursanız—Kopernik’in büyük bir üniversiteye sahip Krakow’daki çalışma odasında buldum ve inanılmaz bir şey. Burası önemli bir ilim irfan merkeziydi; aynı zamanda bilimsel devrim sırasında bilimsel fikirlerin ve sonra da Aydınlanma ülkelerinin yayılmasında önemli rol oynamış bir merkezdi.

Litvanya'nın başkenti olan Vilnius'da da bir üniversite vardı. Ama Rusya'da bir üniversite yoktu. Bilimsel Devrimin yayılmasında çok önemli bir rol oynamış olan—hakkında okuduğunuz—Londra'daki Kraliyet Cemiyeti (Royal Society)'ne eşdeğer bir şey yoktu. 1666'da kurulmuş olan Paris'deki Bilimler Akademisi yani *Academie des sciences* benzeri bir şey yoktu. Hiçbir hukuk geleneği yoktu; yani hiç bir hukuk okulu yoktu. Hiçbir tıp okulu yoktu. Seküler bir kültür yoktu. Petro'dan önce basılan kitapların yüzde doksanı kilisedeki ibadet için kullanılan metinlerdi. Hiç abartmıyorum, Rusça'da devlet için, monarşi için veya hükümet için bir kelime mevcut değildi. Bunlar yoktu. Devlet soyut bir şeydi sadece çarın şahsiyetinde bir gerçeklik olarak vardı.

Boyarların bazıları 1660 ve 1670lerde Latince ve Polonyaca [Lehçe] öğrenmeye başladılar. Diploması on yedinci sonlarına kadar hâlâ Latince gerçekleşiyor, bildiğiniz gibi sonra Fransızca oluyor. Halihazırda bahsettiklerimden başka [Petro'nun] başarıları nedir? Bunlara birazdan geleceğiz. Muscovy, on altıncı yüzyılda göçebe Tatarların bulunduğu—T-A-T-A-R-Volga Havzasını halihazırda fethetmişti. Bu önemli çünkü orası humuslu toprağa sahip zengin bir tarım bölgesi. Rusya'da ne oluyorsa, Prusya'da da o oluyor ve Doğu Avrupa'nın diğer kısımlarında, özellikle Habsburg topraklarında; ama burada olan, kötü bir kelime oyunu olacak ama, serflik sözleşmesi yapmaya zorlanan insanlar tarafından bir bölgenin baştan aşağı kaplanmasıdır. Sözleşme değil. Kelimenin tam anlamıyla insanlar hukuki olarak toprağın bir parçası haline geliyor. Bu durum, serflikin yayılmasının gerçekleşmesini takip ediyor.

Serflik, Rusya İmparatorluğu boyunca yayılıyor. Sibiryaya halihazırda ellerinde ve 1640larda Pasifik Okyanusu'na ulaşıyorlar. Size daha önce kaç milyon kilometre kare genişlediğinden bahsetmiştim; nüfus ise altı milyon on altı milyona çıkıyor. Kuzeydeki Achangel'e doğru genişliyorlar; bu onlara bir liman sağlıyor, buz kesmiş bir liman. Yine daha önce söylemiştim, Türklerin aleyhine güneye ve güneydoğuya doğru genişliyorlar. Ama Petro bir donanma istiyordu. Bu bir tür döngüsel nedensellik. Bir donanma istiyorsan, bir limana sahip olman gerekir. Eğer bir limanın olsun istiyorsan önce bir donanmanın olması gerekir. Neden olmasın? Petro, Amsterdam'dan getirdiği gemi yapımcısı ustalarla önce nehirler için bir donanma inşa ettiriyor.

Bir keresinde eğer Rusların çarı olmasaydım bir İngiliz amirali olmak isterdim demiş. 1696'da Türklerle savaş, devam ederken, Felemenkçe öğreniyor—Felemenkçe zor bir dil—ve Batı Avrupa'ya kimliğini gizleyerek elçilik askeri olarak gidiyor. Bu onun kazanmak için yaptıklarının, oynar gibi gözüktüğü oyunların bir parçası. Orada marangozluğu çok ciddi bir şekilde öğreniyor. Leiden'deki Tıp Okulu'na gidiyor, çünkü insan vücudunun nasıl parçalara ayrılıp incelendiğini görmek istiyor. Oraya da gidiyor. Sonra o zamanlar Amsterdam ile beraber dünyanın en önemli limanı olan Londra'ya Thames üzerinden gidiyor. Orada gemi yapımcılığını da öğreniyor. Ona göre, gemi yapımcılığı akılclığın, aklın, düşünmenin ve deneyin uygulaması demektir; bu onun Bilimsel Devrim'e ilgi duymasını beraberinde getiriyor. Bu çok şaşırtıcı bir durum değil. Bilimsel Devrimi'in özünde bu var zaten. Kendisi bir [Protestan tarikatı olan] Kuveykır (Quaker) toplantısına da katılmış olabilir; bundan pek emin değiliz.

Sorun şu; eğer toprağa dayanan bir gücün varsa ve denizlere açılmak istiyorsan, bir donanmaya sahip olmak zorundasın. Gençken gemiciliği öğrenmişti ama nehirde. Bu arada Barok'a ve önceleri Moskova ve sonra St. Petersburg'da verdiği Barok maskeli balolara falan da burada ilgi duymaya başlıyor. Böylece, bütün bunlarla, yaptığı şey, daha önce mutlakiyetçilik bağlamında kullandığım ifade ile, Petro, donanmasını inşa edip Rusya'yı

genişletirken, Boyarları, mutlakiyetçilik projesine küçük katılımcılar yapıyor. Yeniden aynı ifade.

şimdi, sadece 200-300 Boyar ailesi var. Bu arada bunların sahip olduğu serflerin sayısı 40,000, kendilerine ait 40,000 serf, sadece bu 200-300 ailenin. On yedinci yüzyılda Moskova'da eski tarz geleneksel Rus mimarisine göre büyük evler yaptırıyorlar. Rus İmparatorluğu, Charlemagne'ın 800 yılında Aachen veya Aix-la-Chapelle işte her neyse taç taktığı sıradaki imparatorluğuna benziyor. Bir bürokrasin var—bu gerçek anlamda bir bürokrasi değil, kraliyet iradesini temsil eden kraliyet memurlarına sahipsindir, ama bunun Rusya İmparatorluğu'nun geniş bir alana yayılmasında fiili etkisi öyle fazla değil. İnsanların günbegün veya aylık olarak ne yapacağını söyleyen kimseler yok. Ama Rus halkının çarına karşı gelişen bir minnet duygusu var.

Gelişmiş bir devlet ve örgütlenme duygusu var. Neon ışıklarıyla yazılması gereken noktalardan birisi de bu. Danışmanlardan oluşan kurullar yaratıyor. Bunlar bir çok açıdan Batı'daki mutlakiyetçi rejimlerde—mutlakiyetçi devletlerde ve mutlakiyetçi olmayan devletlerde—ortaya çıkan bakanlıklardan çok da farklı değil. 1708 ve 1709 yıllarına gelindiğinde bu devasa imparatorluk için daha Avrupalı tarzda bir idari yapı yaratmış bulunuyordu. Bir başkent kurmak istiyor. St. Petersburg bu bağlamda gündeme giriyor. Burası İsveç topraklarıydı; kazandığı zaferler bu toprakları ona veriyor. Bir keresinde onun orada inşa ettirdiği ve II. Nikola'nın çok sevdiği yaz sarayını görmeye gittim. Bu yeni başkenti kurduruyor.

St. Petersburg'un kurulmasıyla ilgili önemli olan—kaçınız oraya gitti bilmiyorum. Orada bulunmayalı çok uzun süre oldu—bu şehir Moskova'ya hiç ama hiç benzemiyor. Moskova'ya baktığınızda, bu eski geleneksel, ufka hakim kiliseleri, Rus Ortodoks Kilisesi'nin etkilerini görüyorsunuz. St. Petersburg tamamıyla farklı. Burası klasik büyük [siyasi] gücün, mutlakiyetçi şehir planlamasının bir örneği. 1917'de çok önemli olan Nevski Prospect isminde büyük geniş bir caddesi var. Hakim yapılar kilise binaları değil; devlet binaları. Bunlar devlet yapıları. Burası farklı bir yer. İnsana Madrid'i hatırlatıyor. Berlin'i hatırlatıyor. Versay'ı hatırlatıyor; Haussman-sonrası Paris'ini yani 1850 ve 1860'ların Parisini hatırlatıyor. Benim emperyalizmin düz çizgisi dediğim şeyin bir örneği; yani büyük orduları yürütebileceğın, teftiş edebileceğın geniş caddelere sahip; Moskova'dan tamamen farklı.

Ruhani liderler Petro'dan hoşlanmazlardı; çünkü Petro, Rus kültürüne yabancı unsurları sokuyordu. Halihazırda Avusturya ve Orta Avrupa'dan gelen Barok dinsel biçimlerin, mimari tarzların ve ayinsel etkilerin uygulanma ve eklenmesine kuşkuyla yaklaşıyorlardı; şimdi bir de Boyarların karılarına Batı Avrupa kadınları gibi giyinmelerini söyleyen bir adam çıktı ortaya. Sakalın dini açıdan çok şey ifade ettiği bir zamanda bu adam sakallarını kesmelerini söylüyor. Adamlara aynı zamanda çatal, bıçak hatta silah kullanmalarını, Rus olmayan adetleri benimsemelerini söylüyor, bunları Rusya'ya getiriyor. Kiliseyle muazzam bir gerilim var. Ama yaptıklarında ısrar ediyor; çünkü onlara gerçekten inanıyor; sonunda Rusya'nın dinsel kültürüne insanları çok kızdıran değişiklikler sokuyor.

Bazı aristokratlar Batı tarzı peruklar takıyorlar; aynı Versay saray çevrelerinde göreceğiniz tarzda. Kadınlar yüksek topuklu ayakkabılar giymek zorunda kalıyor; sendeleyerek yürüyorlar; yüksek topuklular ve Avrupa tarzı elbiseler yüzünden kaldırım taşlarına düşüyorlar. Çar olarak günlük hayatla ilgili kanunlar yayınlıyor. Bu büyük bir dönüşüm. Oğluna gelince, oğlu bu geleneksel dinsel etkilerin fazlasıyla etkisi altında kalmıştı. Kendi babasına karşı bir komplo düzenliyor. Petro, gittiği gezilerden birinden Rusya'ya geri dönmek

zorunda kalıyor. 1716’da ve 1718’de Alexis, boşanma sırasında annesinin tarafını tutuyor, ve babasının Latviyalı bir köylü olan ikinci karısından nefret ediyor. Askerlik yapmaktan da hoşlanmıyor. Tembel bir adam. Babası ona “bu önemli zamanda iş yapmaktansa vaktinin büyük bir kısmını hiç bir şey yapmadan geçiriyorsun” diyor. Alexis bunu anlamıyor. Muhalif Boyarlarla işbirliği yapıp babasına karşı çeşitli yollarla komplolara girişiyor. Gidip kendi babasına karşı savaşmak için Avusturya imparatorunun desteğini almaya çalışıyor. Berbat bir fikir. Döndüğünde, babası ona işkence yapılması emrini veriyor.

İşkence altında, Alexis—muhtemelen işkenceden değil kaldığı buz gibi hücrede soğuktan ölüyor—işbirliği yaptığı Boyarların isimlerini veriyor. Bu insanlar kızarmış tost oluyorlar; besbelli. Oğlu muhtemelen veremden ölüyor; ama bu durum, güçten düşen devletindeki başka işlerle de alakalı. Bu oğlunun sonuydu. Ama Alexis’den daha uzun süren Rus kültürünün Avrupalılaştırmasıydı. Büyük Petro, Lock dahil Batı’dan pek çok kitabı Rusça’ya çevirtti. Bu kendi başına büyük bir başarıydı. Nihayetinde, Rus Ortodoks ruhban kesimi, Rönesans’a hiçbir ilgi göstermemişti; Bilimsel Devrim’e hiç ilgi duymamıştı; 1710’a gelindiğinde Rus öğrencileri yabancı üniversitelere, özellikle İtalya’ya, ama Fransa ve İngiltere’ye de okumak için gönderilmeye başlanmıştı. Bunlar sadece gemi yapıcılığı değil, mermer, metal ve bakır işleri gibi uygulamalı alanlarda öğrenim görüyorlar. Aynı zamanda fikir hayatını da çalışıyorlar.

Bir şekilde iddia etmek mümkün, burada iddia ettiğim ve bunu yapan ilk kişi ben değilim, ama, Büyük Petro bir çok açıdan kendisi Avrupa rasyonalizminin, akılsallık temelli bir bilimsel kültürün, ve en azından ilk safhaları da olsa Aydınlanmanın çocuğuydu. Kiliseye karşı değildi; ama insanların keşiş olarak zaman harcadıklarını ve diğer insanların her yerde onlarla eşdeğer şekilde Rus Ortodoks olduklarını düşünüyordu. [Petro], muzip birinin papazlara binaen söylediği bir şeye katılıyordu: “Uyuyorum, yiyiyorum, sindiriyorum,” bir de tabii ki dua ediyorlardı. Ona göre devlete herhangi bir faydası olmadığı için bu faydalı bir şey değildi. Rus halkıyla özdeş tuttuğu hanedanın hanedanlık çıkarlarına hizmet etmiyordu.

Herkesi hiyerarşik bir düzene sokan rütbelere tablosunu terk etmeyi aklından bir dakikalığına bile olsa geçirmemiştir. Konuştuğumuz dönem on yedinci yüzyılın artık en son yılları ve on sekizinci yüzyıl. Bilimin araçlarını kullanmanın, rasyonel düşüncenin araçlarını almanın ve bunları devletin iyiliği için kullanmanın önemli olduğunu düşünüyordu. Burada devletin iyiliğinden anlaşılan şey, düşman gemilerine daha uzak mesafeden top mermisi fırlatmak falan gibi bir şey anlaşılabilir. İlk Rus müzesini kuruyor, ilk denizcilik okulunu kuruyor, her şeyin okulunu ilk defa kuruyor. Büyük Petro zamanında Rusya’da bir önceki yüzyılın tamamından 100 kat daha fazla kitap, el kitabı, matbu şeyler, haritalar üretiliyor.

Petro, Lindsey Hughes’in iddia ettiği gibi, devlet hizmetine alternatif her türlü seçeneğe özellikle de manastır tipi bir hayat tarzına fazlasıyla kuşkuyla bakıyordu. Her şeyin devlete karşı yükümlülük olarak—bu vergiler veya emek hizmeti olabilir—yönlendirilmesi gerektiğine inanıyordu. Aynı zamanda tanrısızlara da eşit şekilde şüpheyle yaklaşıyordu. Yani fazlasıyla Rusyalıydı; olana bitene daha Batı tarzı bakış açısıyla bakmak onun için önemliydi. Bir keresinde, “en önemli şey görevlerinizi ve emirlerimizi ezber bilmeniz, işleri yarına ertelememenizdir” demişti. Oğlu bunun aksini yapmıştı. “Çünkü emirler kullanıma konmadıkça bir devletin yönetimi nasıl ayakta kalabilir?” falan filan. İnsanların yaşam standartları daha iyi olmalıydı.

Devlet kavramı Rusya’ya esasen yeni bir şeydi ve aşama aşama ortaya çıktı; bunda [Petro’nun] başarılarının payı büyüktü. 1704’de oğluna yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

“Yarın ölebilirim; ama beni örnek olarak alıp takip etmezsen çok az keyif alacaksın. Vatanın onur ve şerefine katkı yapacak her şeyi sevmelisin. Sadık olan danışmanlarını ve memurlarını sevmelisin; yabancı olsunlar bizim kendi insanımızdan olsunlar fark etmez; ortak yarar için elinden geleni ardına koyma.” Ortak yarar kavramı doğrudan Aydınlanma düşüncesinden çıkan bir şey. Locke ve onun gibilerden çıkıyor. “Eğer tavsiyem rüzgarda [kağıt misali] uçar gider ve sen dilediğim gibi yapmazsan, seni oğlum olarak tanımıyorum.” Sonunda, uzun vadede olan şey işte budur.

Kendisi fanatik bir Rus vatansever, halkının babası olarak kalmaya devam etti. Yabancı olan yol ve yordama olan hayranlığı, Hughes’ın iddia ettiği gibi, üstüne titrediği Rusya’ya olan kendini adanmışlığıyla biraz dengelendi. Ortak yarar gerçek bir kavram haline dönüştü; maalesef haleflerinin bazıları bunu çok da ciddiye almadılar. Sonuçta, meydan okuyarak, tasarlayarak, ve etkili bir şekilde gelenekten koptu. Böyle yaparak, olana bitene Rus geleneksel yöntemleriyle bakmanın dışına çıkmayı başardı. Kendi özel hayatının parçası olan çelişkileri, nasıl yaşadığı, sonraları, hatta bugün bile bir çok açıdan sürekli bir tartışma konusu oldu. Slavseverler ve Batı yanlıları arasındaki [gerilime gelirse], bunlar Rusya’nın içine bakmak suretiyle ilahi gerçeğin ne olduğunu bulmaya çalışanlar ve bu bakış açısını Batı’ya bakarak yumuşatmaya çalışanlar. Bu, yine neon ışıklarıyla yazmak gerekir, Büyük Petro’nun her şeyden önce yapmaya çalıştığı ve en fazla bunun için hatırlanacağı şey. Önümüzdeki hafta Aydınlanma’ya gireceğiz; ilk bakışta hiç ihtimal vermeyeceğiniz insanların nasıl son derecede aydınlanmış olduklarını göreceğiz. Haftaya Çarşamba günü görüşürüz.